

SO‘FI OLLOYOR ASARLARIDA PEDAGOGIK QARASHLARNING QIYOSIY TAHLILI

Mahmudxo‘jayeva Dilkashoy Maqsudxo‘ja qizi

Farg‘ona Davlat universiteti

filologiya fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada XVII–XVIII asrlarda yashab ijod qilgan So‘fi Olloyor merosida mujassam bo‘lgan pedagogik qarashlar tahlil qilinadi. Asarlardagi ma’naviyaxloqiy tarbiya tamoyillari, inson kamoloti va murabbiy–shogird munosabatlariga oid g‘oyalar, shuningdek, bu qarashlarning zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan qiyosiy jihatlari ochib beriladi. Tadqiqot So‘fi Olloyorning “Maslak ul-muttaqin”, “Sabot ulojizin” kabi asarlari hamda ular bo‘yicha yozilgan ilmiy manbalarga tayangan holda tayyorlandi.

Kalit so‘zlar: So‘fi Olloyor, pedagogik qarashlar, ma’naviy tarbiya, axloqiy kamolot, tasavvufiy meros, yoshlar tarbiyasi, didaktik an’analar.

Kirish. So‘fi Olloyor – o‘zbek tasavvufiy-nasihatnavis adabiyotining yirik vakillaridan biri bo‘lib, uning axloqiy-ta’limiy fikrlari bugungi milliy tarbiya tizimi uchun ham muhim manbadir. Uning asarlarida tarbiya masalasi nafaqat diniy-ruhiy jihatdan, balki ijtimoiy-axloqiy vazifa sifatida ham talqin qilinadi. Shaxs kamolotiga erishish, yosh avlodni ezgulikka undash, nafsni poklash, ilmni qadrlash – bularning barchasi muallif asarlarining asosiy mazmunini tashkil etadi

So‘fi Olloyor o‘z davrida diniy ulamo va xalq o‘rtasidagi ma’naviy ko‘prik bo‘lib, uning didaktik qarashlari hozirgi pedagogik tafakkur bilan uyg‘un holda talqin qilinmoqda. So‘fi Olloyor hayoti haqida manbalarda uning ma’rifatparvar, axloqiy komillik tarafdori

bo‘lgani, Buxoro madaniy muhitida shakllangan ziyoli sifatida xalqni tarbiyaga chaqirgan ijodkor ekani qayd etiladi. Uning “Maslak ul-muttaqin” asari mo‘minning ichki pokligi, sabr, rostgo‘ylik, adolat, saxiylik kabi fazilatlar orqali kamolotga yetishini tushuntiradi. “Sabot ul-ojizin” esa didaktik ruhdagi she‘riy pandnomadir; unda tarbiya jarayonida qat‘iyat, sabr, mehnatsevarlik, taqvo, shukr kabi fazilatlar yetakchi o‘rin tutadi. Har ikkala asarda ham murabbiylikning asosiy mezoni – amalda ibrat bo‘lish, so‘z va amal birligi, tarbiyaning bosqichma-bosqich olib borilishi ta’kidlanadi.

So‘fi Olloyor pedagogik qarashlarining markazida ma’naviy tarbiya turadi. U insonning tashqi muomalasi, adab-axloqi qalbdagi poklikka asoslanishi kerakligini uqtiradi. Insonni tarbiyalash uchun faqat qoidalar va ta’limotlar emas, balki muhabbatdan kelib chiqqan ruhiy tarbiya zarurligi haqidagi fikrlar uning didaktik konsepsiyasining negizini tashkil etadi. Bu jihat bilan u tasavvuf pedagogikasining an’anaviy yo‘nalishini davom ettiradi: murshidning vazifasi – shogirdga hukmronlik qilish emas, balki unga to‘g‘ri yo‘lni ko‘rsatish, o‘zini namuna sifatida ko‘rsatishdir. Shu bois So‘fi Olloyor ta’limni faqat matn o‘qitish emas, balki tarbiyaviy muhit yaratish deb tushuntiradi. Uning qarashlarida bolalar va yoshlar tarbiyasi alohida o‘rin tutadi. Yosh avlodning tarbiyasi oiladan boshlanishi, ota-onaning mas’uliyati katta ekani, tarbiyada yumshoqlik bilan qat‘iyatning uyg‘un bo‘lishi kerakligi haqida mulohazalar bildiriladi. Yoshni avvalo axloqiy tarbiyaga, keyin ilmiy yetuklikka yetaklash zarurligi qayd etiladi. Bu g‘oya zamonaviy pedagogikada qo‘llanilayotgan “bosqichli tarbiya konsepsiyasi”ga yaqin: birinchi bosqich – odob, ikkinchi – mantiqiy tafakkur, uchinchi – kasbiy yetuklik. So‘fi Olloyor ta’lim uslublarida didaktik she‘riyat, nasihat, misol keltirish, real hayotiy voqealar orqali o‘rgatish asosiy vosita sifatida tanlanadi. Bunda maqsad – fikrni xalq ongiga oson, esda qolarli, ta’sirchan shaklda yetkazish. U she‘rning tarbiyaviy kuchiga ishongani, axloqiy pandu-nasihatni ritmik shaklda berish pedagogik ta’sirni kuchaytiradi deb hisoblagan. Bugungi pedagogik psixologiya shuningdek hissiy ta’sirning ta’limdagi rolini yuqori baholaydi; So‘fi Olloyor ijodi bu borada o‘z davrining samarali metodlaridan birini qo‘llagan. Zamonaviy pedagogika bilan qiyoslaganda, So‘fi Olloyor qarashlarida bir qator

o'xshashliklar mavjud. Birinchidan, shaxsga yo'naltirilgan tarbiya tamoyili – har bir insonning qalbiy holatiga qarab yondashish, uning ichki imkoniyatlarini ochishga xizmat qiluvchi metodlardan foydalanish. Ikkinchidan, tarbiyada namunaning ustuvorligi – bu zamonaviy “pedagog shaxsiyati modeli”da ham asosiy o‘rin tutadi. Uchinchidan, tarbiyaning maqsadi faqat bilim berish emas, balki komil insonni shakllantirish ekanligi – bugungi pedagogika nazariyasidagi shaxsni har tomonlama rivojlantirish g‘oyasi bilan mos keladi. Farqli jihatlar ham mavjud. So‘fi Olloyorning pedagogik konsepsiyasi diniyasavvufiy asosga ega bo‘lib, tarbiyaning markazida ruhiy kamolot va Allohga yaqinlik turadi. Zamonaviy ta’lim esa ko‘proq sekulyar, ilmiy-psixologik asosga ega. Biroq bu farqlarga qaramay, So‘fi Olloyor g‘oyalari bugungi ma’naviy tarbiya yo‘nalishlari uchun muhim metodik asos bo‘la oladi.

So‘fi Olloyor ta’limoti asosida o‘z aql-idrokidan foydalanadigan inson mujassamdir. Ya’ni, so‘rab- surishtiradigan, tanqidiy ko‘z bilan qaraydigan, fikr-mulohazalari nainki o‘zi, balki butun jamiyat uchun xam yaray oladigan ma’naviy qadriyatlar asosida tarkib topgan bilimli, o‘qimishli, ma’rifatli inson. Shuning uchun ham So‘fi Olloyor pedagogikasining negizini ana shunday insonni tarbiyalash masalasi tashkil etadi. Tarbiya deganda hamisha yana qandaydir majburiyat shakli xam tushuniladiki, buning boisi bolalarni xavfxatarlardan himoya kilish lozimligi va ularni har doim ham o‘z ixtiyorlariga qo‘yib bo‘lmasligidadir. Xo‘sh, endi vaqtincha majburiyat bilan insonning o‘z erkirodasini namoyon etish qobiliyatini qanday qilib bir-biri bilan boglash, uyg‘unlashtirish, birga ko‘shib olib bormok mumkin? Shubhasiz, ushbu savol hozirgi zamon pedagoglarini ham o‘ylantiradigan masalalardan hisoblanadi. Zero, mazkur masala yuzasidan So‘fi Olloyor bildirgan asosiy fikr va mulohazalar bugungi kunda ham dolzarbdir.

Xulosa: sifatida aytish mumkinki, So‘fi Olloyor asarlarida ifodalangan pedagogik qarashlar bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Uning didaktik merosi ma’naviy tarbiya, axloqiy kamolot, murabbiy-shogird munosabatlari, yoshlarni bosqichma-bosqich tarbiyalash kabi masalalarda boy g‘oyaviy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Zamonaviy pedagogika bilan taqqoslaganda, ularning ko‘plab uyg‘unliklari, qimmatli jihatlari mavjud bo‘lib, hozirgi ta’lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etishga loyiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xaytmetov, R. (2020). Dunyoqarash dialektikasi. Falsafa va huquq, 1, 81- 85.

2. Rahmonqul Orzibekov. O‘zbek adabiyoti tarixi.

– Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar

Uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006.

3. So‘fi Olloyor. Risolai aziza “Sabot ul-ojizin sharhi” (Tuzuvchi: B.Hasan) – Toshkent:

A.Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashr, 2000

4. So‘fi Olloyor SABOTUL-OJIZIN Nashrga tayyorlovchi Rashid Zohid. 2018.